

سیدنی ایلام

بهزنگام

سرشناسه	کاتمی، بهمن
عنوان و نام پدیدآور	موسیقی ایلام / پژوهش و تألیف بهمن کاتمی.
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۲۱۲ص
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۱۰۴-۹
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا.
موضوع	موسیقی محلی ایرانی--ایلام
شناسه افزوده	فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».
رده‌بندی کنگره	۷۸۹/۹۴۵
رده‌بندی دیوئی	۲۳۳۷۹۹۰
شماره کتابشناسی ملی	ML۳۴۴/۷/ک۳/۱۳۸۹

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

موسیقی ایلام
پژوهش و تألیف: بهمن کاتمی
طراح جلد: مهدی فراهانی
صفحه‌آرایی: مریم مرادیان
ناظر چاپ: افشین شیروانی
چاپ اول: زمستان ۱۳۸۹
شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه
قیمت: ۹۰,۰۰۰ ریال همراه با DVD
لیتوگرافی: فرآیند گویا
چاپ: شرکت چاپ و نشر شادرنگ

ISBN: 978-964-232-100-1

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۱۰۰-۱

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

مؤسسه: تهران - انتهای خیابان فلسطین جنوبی - خیابان لقمان ادهم - بن بست بوذرجمهر - شماره ۲۴ - مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار

هنری «متن». تلفن: ۶۶۴۶۸۶۹۲-۴ - دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲ - صندوق پستی: ۱۳۷۷ - ۱۳۱۴۵

پست الکترونیک: art.publishing@yahoo.com

فروشگاه مرکزی: خیابان ولی‌عصر - نرسیده به چهارراه طالقانی - شماره ۱۵۵۰ - ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر. تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰

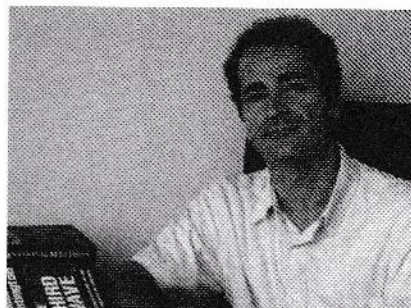
فروشگاه شماره ۲: خیابان ولی‌عصر - ضلع جنوب غربی پارک ساعی - شماره ۱۱۰۱ - فرهنگستان هنر - مرکز هنرپژوهی نقش جهان. تلفن: ۸۸۵۵۳۹۱۲-۱۴ - دورنگار: ۸۸۵۵۳۹۱۵ - صندوق پستی: ۱۵۱۱۹۱۳۴۱۱

فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

فهرست

۱	درآمد
۷	مقدمه
۱۱	فصل ۱: مباحث نظری و ویژگی‌های جامعه شناختی استان ایلام
۱۱	مفهوم‌نمایی پژوهش
۱۱	قوم
۱۳	موسیقی
۱۴	هنر و موسیقی قومی
۱۹	موسیقی قومی و فرهنگ فولکلوریک
۲۰	موسیقی قومی و مناسک گذر
۲۰	تقسیم‌بندی کلی موسیقی قومی
۲۲	عوامل مؤثر بر شکل‌گیری موسیقی قومی
۲۵	تأثیر عوامل جغرافیایی بر موسیقی ایلام
۲۸	تأثیر تاریخ بر موسیقی اقوام
۲۹	تأثیر تاریخ و وقایع مربوط بر موسیقی ایلام
۳۴	تأثیر تعامل هنری اقوام همجوار بر موسیقی ایلام
۳۶	تأثیر خویشاوندان قومی آن‌سوی مرزها بر موسیقی ایلام
۳۷	تأثیر ورود اقوام و ملل دیگر بر موسیقی ایلام
۳۸	چگونگی تأثیرپذیری از فرهنگ غربی در موسیقی ایلام
۳۹	موسیقی در ایران باستان
۴۲	پیشینه تاریخی ایلام
۴۳	ویژگی‌های جغرافیایی

۴۴	ویژگی‌های فرهنگی
۴۶	کلیات طرح پژوهش حاضر
۴۷	درباره مواد جامع موجود در یک فرهنگ موسیقایی
۵۱	برخی پرسش‌ها درباره خبرگان محلی
۵۲	برخی پرسش‌ها درباره عقاید دیگران نسبت به خبرگان محلی
۵۲	برخی پرسش‌ها درباره سازهای رایج در هر منطقه
۵۵	تقسیم‌بندی گونه‌های مختلف موسیقی در ایلام
۶۳	فصل ۲: نغمه‌های رایج در شهر ایلام
۶۵	ادبیات موجود در استان ایلام
۹۳	نغمه شیردوشی
۹۴	نغمه مشک‌زنی
۱۲۳	فصل ۳: نغمه‌های منطقه ارکواز و ملکشاهی
۱۴۵	فصل ۴: نغمه‌های منطقه شیروان و چرداول
۱۵۳	فصل ۵: نغمه‌های منطقه دره‌شهر
۱۵۹	فصل ۶: نغمه‌های منطقه آبدانان
۱۶۵	فصل ۷: نغمه‌های منطقه دهلران
۱۷۱	فصل ۸: نغمه‌های شهرستان ایوان
۱۷۳	فصل ۹: تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش
۱۷۹	نمایه
۱۸۱	منابع و مأخذ
۱۸۵	تصاویر رنگی

بهمن کاظمی متولد ۱۳۴۵

موسیقی شناس اقوام و ملل - مدرس دانشگاه

موسیقی آوازی را از دوران کودکی و موسیقی سازی را از دوران نوجوانی فراگرفت. خانواده پدری اش آشنا با خط و ادبیات، و خانواده مادری او از شیفتگان موسیقی سنتی بودند. از این رو، وی از همان ابتدا به شنیدن آثار صوتی دوران قاجار روی آورد. در این زمینه، میرعلی مکرمی از دوستان و معاصران اقبال آذر، گنجینه گرانبهائی از موسیقی قدیم و روایت متفاوتی از ردیف آوازی را در اختیار وی قرار داد که از دوران نوجوانی چراغ راهش شد.

در حوزه ادبیات فارسی از دو ادیب بزرگ خطه غرب، استاد بهزاد کرمانشاهی و استاد وفای کرمانشاهی بهره فراوان برد. افزون بر اینها، کاظمی از استادان گمنام و بنام فراوانی نیز بهره برده است و همواره خود را وامدار ایشان می‌داند. از آن میان می‌توان به حسن شیرینی، رحمت‌الله مرآتی، نعمت‌الله معتمدی، حشمت‌الله مسنن، محمود تاجبخش و ابراهیم سپهری اشاره نمود. همچنین آشنائی بیست‌وچند ساله با استاد حاتم عسکری فراهانی باعث گردید از تجارب ردیف و مجموعه آرشو شخصی ایشان بهره‌های فراوان ببرد. در سال ۱۳۷۶ آخرین استادی که در نحوه نگرش وی به موسیقی آوازی تأثیر بسزائی گذاشت، استاد صدیف رامبد بود که با سخاوتی کم‌نظیر تجارب هنر مرکب و مرصع‌خوانی خویش را در اختیار وی نهاد. رابطه وی با این دو استاد اخیر و استاد وفای کرمانشاهی فراتر از رابطه موسیقی و شعر است، به‌گونه‌ای که کاظمی آنان را جزئی از خانواده و خویشان خود می‌داند.

بهمن کاظمی از سال ۱۳۷۵ به فعالیت‌های پژوهشی گسترده‌ای در زمینه موسیقی اقوام ایرانی پرداخت و حجم عظیمی از سرمایه‌های مادی و معنوی اش را در این راه نهاد. حاصل این پژوهش‌ها، بیش از ۱۰۰۰ ساعت ضبط تصویری و ۴۰۰۰۰ قطعه عکس از زندگی موسیقایی اقوام ایرانی است که در زمان حاضر معتبرترین منبع پژوهش موسیقایی کشور ایران به‌شمار می‌آید. افزون بر پژوهش در کشورهای آذربایجان، ترکمنستان و تاجیکستان، وی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ فرصتی یافت تا در کشور مالزی به مطالعه و بررسی موسیقی تمدن‌های چین و هند نیز بپردازد.

بخشی از سوابق علمی و پژوهشی بهمن کاظمی عبارت‌اند از:

- دکتر (PhD) در حکومت و سیاست از دانشگاه UPM مالزی، ۱۳۸۸
- برنده مقاله برتر سازمان یونسکو در مورد حقوق کودکان، ۱۳۷۶
- پژوهشگر نمونه سازمان صدا و سیما، ۱۳۸۲
- مدرس دانشکده هنر و معماری، واحد تهران مرکز، ۱۳۸۲-۱۳۷۸
- عضو شورای پژوهش موسیقی سازمان صدا و سیما، ۱۳۷۸-۱۳۸۰
- طراح کشور هشت قومیتی ایران و نشر کتاب (هویت ملی در ترانه‌های اقوام ایرانی)، ۱۳۸۰
- نشر کتاب (قانونمندی آواز)، ۱۳۷۵
- ارائه نوار یاران همدم در سال ۱۳۷۳ و اجرای کنسرت‌های متعدد تا پیش از سال ۱۳۷۶
- آهنگسازی و خوانندگی تصانیف متعدد در حوزه موسیقی سنتی تا پیش از سال ۱۳۷۶

مقدمه

ایلام، نام سرزمینی شکوهمند و باستانی است که امروزه بخش کوچکی از آن با همان نام در مناطق غربی و جنوب غربی کشور ایران قرار دارد. شرح زیبایی‌های محیط طبیعی این منطقه به وصف نمی‌آید. به‌رغم قدمت تاریخی و طبیعت سحرانگیز آن، شاید امروز کمتر منطقه‌ای را بتوان یافت که به اندازه ایلام برای سایر ایرانیان، ناشناخته مانده است.

از این‌رو، انگیزه اصلی نگارنده در معرفی فرهنگ موسیقایی این سرزمین، صرفنظر از ناشناخته بودن آن تا زمان حاضر، از دو منشأ سرچشمه گرفته است؛ نخست، انگیزه‌های شخصی که بر مبنای آن، شهر ایلام به‌عنوان زادگاه و محل استقرار نیاکان (اجداد پدری و مادری) نگارنده محسوب می‌شود. دوم، انگیزه‌های اجتماعی که در این زمینه نگارنده پیش از این پژوهش‌هایی درباره فرهنگ موسیقایی اقوام مختلف مستقر در ایران و آسیای میانه (آذربایجان، تاجیکستان و ترکمنستان) انجام داده است و معرفی موسیقی ایلام نیز از این دست پژوهش‌ها به شمار می‌آید. حاصل انگیزه‌های فوق در پژوهش حاضر، گونه‌ای تعهد و ادای دین نسبت به معرفی بخش ارزشمندی از فرهنگ موسیقایی ایران زمین را بر دوش نگارنده قرارداد، سرزمینی که همواره خاطره‌های ارزنده مردم شریف و سخت‌کوش آن در ذهن و یاد باقی خواهد ماند.

هرگاه به پیشینه آشنایی نگارنده با فرهنگ رایج در استان ایلام اشاره شود، این آشنایی به دوران کودکی باز می‌گردد، اما شرایط زندگی در آن دوران، هیچگاه اقامتی طولانی در این شهر را به دنبال نداشت و شهر ایلام بیشتر به صورت محلی برای تعطیلات تابستانی و دیدار اقوامی که متفاوت از زندگی شهری نگارنده، در مناسباتی قومی و قبیله‌ای به‌سر می‌بردند، ایفای نقش می‌نمود. هم زمان با روزگار جوانی نیز تمامی منطقه دستخوش

آفت‌های حاصل از دوران جنگ عراق علیه ایران گردید. در این سال‌ها، بسیاری از ویژگی‌های فرهنگ اجتماعی - تاریخی منطقه دستخوش تغییرات اساسی شد. از یک‌سو مهاجرت معمول روستائیان و عشایر اطراف به شهر مرکزی ایلام و از سوی دیگر کوچ ناخواسته شهرنشینان به مناطق عشایری استان و دیگر شهرها در دوران جنگ سبب شدند بسیاری از مظاهر آداب و رفتارهای شایسته و در خور ساکنان منطقه که تا سه دهه قبل رواج داشت، دچار دگرگونی و دستخوش تغییرات بنیادی گردند. چنان‌که امروز برای نگارنده به‌عنوان بازدیدکننده‌ای چند روزه از این شهر، حضوری غریب و بیگانه (در وطن خویش غریب!) باقی مانده است، تنوع گویش‌ها و رفتارهای مختلف ایللی و عشایری (عرب، کرد، لر، لک و...) در بخش‌های مرکزی و بازار شهر برای افرادی که با ذهنیت سه دهه گذشته به این شهر می‌نگرند، حیرت‌انگیز است.

مردم ایلام در دوران قبل از انقلاب اسلامی نیز به تعصب دینی شهرت داشتند. از این‌رو آمیخته‌ای از فرهنگ قبیله‌ای با روایتی خاص از مذهب، نوعی عبوس زهد در رفتار سالخوردگان از ویژگی‌های عام فرهنگی این منطقه به‌شمار می‌آید. از سه دهه گذشته و پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز به دلایل مختلف از جمله شدت یافتن خشونت قبیله‌ای و دگرگونی ساخت اجتماعی برگرفته از دوران جنگ باعث شدند تا «هنر موسیقی» در این منطقه با بی‌مهری عمومی همراه شود. چنان‌که طی دو دهه گذشته تعداد کثیری از هنرمندان عرصه موسیقی در این منطقه به انزوا گرویدند و برخی از آنان نیز در فقر و تنگدستی و رنج از بی‌عنایتی به هنرشان، به تدریج خاموش شدند.

به‌عنوان مثال آقای محمد علی قربانی یکی از هنرمندان دهه‌های قبل که امروزه می‌توانست جایگاه معتبری را در زمینه هنر آواز و موسیقی سنتی کسب کند، سال‌هاست که خود را به «نوحه‌سرایی» مشغول کرده و به این طریق مرهمی بر دل سوخته خویش و دیگر هنرمندان این شهر گذاشته است. از آنجا که باور عمومی منطقه، موسیقی‌دانان را مترادف مطرب (لوطی به زبان محلی) می‌دانند و برای آنان اعتبار و منزلت اجتماعی‌ای قائل نیستند، بسیاری از هنرمندان و فرهیختگان موسیقی در این شهر از آشکار نمودن توانایی‌های هنری خود پرهیز می‌کنند و در تقیه‌ای هنری به‌سر می‌برند. نکته شگفت‌انگیز این است که به‌رغم این باورداشت عام فرهنگی، جوانان مستعد فراگیری موسیقی و دیگر هنرها در این شهر فراوان‌اند. چنان‌که چنین به‌نظر می‌رسد که از یک‌سو تلاش و استقامت جوانان ایلامی و مهرورزی‌شان به موسیقی نشانه‌ای از ارادتشان به این هنر شریف است و از سوی دیگر پاسخی به خداشناسان دیرینه شهر که به‌زعم خود به ازای تحقق جهنم در این دنیا، خواهان

بهشت آن دنیا برای جوانان هستند! اما همواره تجارب تاریخی پایداری این هنر را نوید داده است. چنان که حافظ می‌فرماید:

«به زیر زلف دو تا چون گذر کنی بنگر / که از یمین و یسارت چه بی‌قرارانند
تصیب ماست بهشت ای خداشناس برو / که مستحق کرامت گناهکارانند»

از آنجا که یکی از پیش فرض‌های نگارنده در پژوهش حاضر تأکید بر فقدان آگاهی عمومی مردم منطقه از فرهنگ غنی خود و در پی آن، برخورد ناشایست با هنر موسیقی بود، کوشش شد تا یکی از اهداف پژوهش حاضر، معرفی فرهنگ غنی موسیقایی این منطقه به مردم ساکن در ایلام و نیز سایر هموطنان ساکن در دیگر نقاط ایران باشد. بنابراین، در بحث نظری کتاب حاضر به برخی از توضیحاتی که نگارنده در دیگر آثارش نیز به آنها پرداخته، اشاره شده است. از این منظر هر یک از مباحث مذکور می‌توانند به‌عنوان پیش‌زمینه‌هایی در شناخت هنر موسیقی به‌ویژه برای ساکنان استان ایلام و به‌منظور تمرکز بر پژوهش‌هایی خردتر در این باره به‌شمار آیند. روش‌شناسی پژوهش حاضر، جغرافیای انسانی استان ایلام را به هفت منطقه تقسیم کرده است:

شهر مرکزی ایلام

شیروان و چرداول (Širwān wa čardāwel)

دره شهر (Dara šahr)

آبدانان (Abdānān)

دهلران (dehlorān)

ایوان (Eywān)

ارکواز و ملک‌شاهی (Arkuwāz wa malekšāhi)

این مرزبندی بر اساس تفاوت در گویش و فرهنگ قبیله‌ای و بر این فرض استوار بود که گویش و فرهنگ قبیله‌ای متفاوت می‌تواند منشأ تفاوت در نحوه ارائه شکل و محتوای موسیقی باشد. پرسش‌های اولیه‌ای که در این باره طرح شدند، عبارت بودند از:

۱. موسیقی موجود در استان ایلام چه ویژگی‌هایی دارد؟

۲. این موسیقی در چند گروه جای می‌گیرد؟

۳. سازهای متداول در این موسیقی کدام‌اند؟

۴. نوازندگان در این منطقه از چه جایگاهی برخوردارند؟

شیوه جمع‌آوری اطلاعات از طریق حضور میدانی (مصاحبه و مشاهده) طی سالهای ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۰ به دست آمد. حضور در محیط صمیمی مردمانی مهربان که به شیوه‌های مختلف اعم از چادرنشینی، سکونت در خانه‌های سنگی روستایی تا زندگی شهری به صورت آگاه یا ناخودآگاه میراث فرهنگی گذشتگان این مرز و بوم را تا به امروز حفظ و منتقل کرده‌اند، تأثیری فراموش نشدنی بر زندگی نگارنده باقی گذاشت. تأثیرات تجربی این پژوهش همواره تا پایان زندگی با نگارنده همراه خواهد بود.

این کتاب از هشت فصل تشکیل شده است: فصل نخست مباحث نظری و ویژگی‌های جامعه‌شناختی استان ایلام را مورد توجه قرار می‌دهد. فصل‌های دوم تا هشتم به ترتیب به تشریح و تحلیل موسیقی در مناطق ایلام، ارکواز، ملکشاهی، شیروان و چرداول، دره شهر، آبدانان، دهلران و ایوان می‌پردازد. در فصل هشتم یافته‌های حاصل از پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به این که کتاب پیش‌رو، نخستین منبعی است که تاکنون در این‌باره نگاشته شده است، بهره‌گیری از تصاویر مرتبط با مضامین مورد بحث امکان‌اتی فراهم می‌آورد تا بخشی از بقایای این فرهنگ کهن و فراموش شده ثبت گردد. از این‌رو، در پایان کتاب ضمیمه‌ای مصور آمده است که در متن کتاب به آن ارجاع شده است. به‌رغم تأخیر هشت ساله در چاپ این کتاب هیچگونه تلاشی از سوی سایر پژوهشگران به‌منظور معرفی موسیقی ایلام انجام نپذیرفت. سرانجام، آغاز این حرکت فرهنگی در زمستان ۱۳۸۹ و با مساعدت‌های استاد گرانقدر جناب آقای محمدعلی معلم دامغانی به‌انجام رسید. امید است در آینده نزدیک آثار ارزشمند پژوهشی‌ای در زمینه معرفی موسیقی و فرهنگ ایلام، توسط فرزندان، فرهیختگان و جوانان برومند آن خطه نگاشته شود و هر چه بیشتر شاهد کسب منزلت تاریخی و فرهنگی فراموش شده این خطه تاریخی - فرهنگی کشورمان باشیم.

بهمن کاظمی

۱۳۸۹ تهران

سازهای رایج در منطقه ایلام

Ilam Music

Bahman Kazemi

ایلام که روزی بخشی از سرزمین باستانی عیلام بوده است، امروز یکی از استان های غربی کشور ایران است. مردم این ناحیه به گونه های مختلف ایلی، عشایری، و شهری زندگی می کنند. از این رو، بخش هایی از سنت های باستانی را با زندگی خود همراه دارند. کتاب حاضر به معرفی گونه های رایج موسیقی در استان ایلام پرداخته است. این موسیقی شامل لالایی ها، نغمه های شادمانی، عزا، ترانه های عاشقانه و آواهای باستانی نظیر هوره می باشد.

مؤلف کتاب، دکتر بهمن کاظمی که در حوزه ایران فرهنگی به پژوهش های گسترده ای در زمینه موسیقی شناسی اقوام پرداخته است، در این پژوهش نیز با استفاده از روش های میدانی، مشاهده و مصاحبه به ثبت، ضبط و تحلیل این نغمه ها پرداخته است. اثر حاضر نخستین پژوهشی است که تا کنون در این باره به انجام رسیده و بخشی از یافته های پژوهشی پدیدآورنده اثر حاضر است. پژوهش های گسترده ای که تمامی کشور پهناور ایران، کشورهای آذربایجان، گرجستان، تاجیکستان، ترکمنستان و بخش هایی از آسیای جنوب شرقی را در بر گرفته و به عنوان اصلی ترین منبع موسیقی اقوام ایرانی به شمار می آید.

موسیقی ایلام

۹۰,۰۰۰ ریال

انتشارات پارت
۶۶۴۰۵۶۲۷

مرکز موسیقی پتهوون شیراز